

57. Sanatta Genetik Anomali ve Albino Teması¹

Ayşe AZAMET²

APA: Azamet, A. (2024). Sanatta Genetik Anomali ve Albino Teması. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (38), 938-951. DOI: 10.29000/rumelide.1439786.

Öz

Genetik kusurlar çağlar boyu tüm canlı türlerde var olmuştur. Bu evrede konu ile ilgili bilimsel çalışmalar insanlığın gelişimine bağlı olarak ilerlemiştir. Doğada kusurlu bireyler, doğal seçimde güçlülerin hayatta kalması ile sonuçlanırken modern toplumlar da bu yasayı uygulamayı amaçlamıştır. Toplumların bu amaç ve idealleri, sanatta güzel kavramına nasıl yansıdığı araştırmada irdelenmiştir. Modernizmde başlayan dramatik güç ve kendini geçmiş biçimlerden bir kopuş olarak sunması nedeniyle modern sanat, sakat bedenlerin metaforik kullanımlarına sahne olmuştur. Öte yandan normal kabullerin ötesinde olan eserler ve böylesi bir sanatı yozlaşma olarak değerlendiren otoritenin propaganda amacı kıyaslanarak açıklanmıştır. Nihayetinde görülmektedir ki sanatta modern anlayış, iktidarın reklamı ile çok fazla ülkede saygınlığını artırmıştır. İnsanlık tarihinde anomali bireylerin sergileme biçimleri çalmaya oldukça güçlü bir referans sağlamaktadır. Kusurlu bedenlerin var olduğu toplumla öteki sınırlarındaki yaşamına dair örneklerden bahsedilmiştir. Ashında kusurun hayatta kalma yöntemine dönüşümü oldukça ironiktir. Çünkü anomali bireyler, öteki olarak kabul görülürken teşhir geleneğinin sürmesini de sağlamıştır. Bu sergilerde kusurlu bireyler -sanattan yalıtılmış biçimde- toplumlarda fayda ve merak üzerine kullanılmıştır. Toplumların böylesi farklılıkları ırk, etnik, kültürel ve insani değerler açısından nasıl algıladığı incelenmiştir. Sanat ile ilgili olarak değişen yapıyı sergileyen eserler eşliğinde albino bireylerin tasvirlerinden yararlanılmıştır. Seçilen albino eserler, günümüzde geleneksel güzellik sınırlarının ötesinde ulaştığı değerle güçlü bir kaynak sağlamaktadır. Araştırma kronolojisi, genetik kusurların dünü ve sanatın güzel kabullerine ulaşılan bugünü kapsamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Anomali, öjeni, albinizm, dejenere sanat

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin, Oran: %15

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 04.01.2024-**Kabul Tarihi:** 20.02.2024-**Yayın Tarihi:** 21.02.2024; **DOI:** 10.29000/rumelide.1439786

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, El Sanatları Bölümü / Dr., Sivas Cumhuriyet University, Sivas Vocational School of Technical Sciences, Department of Handicrafts (Sivas, Türkiye), aazamet@cumhuriyet.edu.tr, **ORCID ID:** 0000-0001-6289-6904, **ROR ID:** https://ror.org/04f81fm77, **ISNI:** 0000 0001 2259 4311, **Crossreff Funder ID:** 501100002966

Genetic Anomaly and Albino Theme in Art³

Abstract

Genetic defects have existed in all living species throughout the ages. In this phase, scientific studies on the subject have progressed depending on the development of humanity. While flawed individuals in nature result in the survival of the strong in natural selection, modern societies also aim to implement this law. How these goals and ideals of societies are reflected in the concept of beauty in art has been examined in the research. Due to the dramatic power that started in modernism and the fact that it presented itself as a break from past forms, modern art has witnessed the metaphorical use of disabled bodies. On the other hand, works that are beyond normal acceptance and the propaganda purpose of the authority, which considers such art as corruption, are explained by comparison. Ultimately, it can be seen that the modern understanding of art has increased its prestige in many countries with the advertisement of the government. The way abnormal individuals exhibit in human history provides a very strong reference to the study. Examples of life at the borders of society and beyond where imperfect bodies exist are mentioned. In fact, the transformation of flaw into a method of survival is quite ironic. Because while abnormal individuals were accepted as the other, they also ensured the continuation of the tradition of exposure. In these exhibitions, flawed individuals - isolated from art - were used for benefit and curiosity in societies. It has been examined how societies perceive such differences in terms of racial, ethnic, cultural and human values. Depictions of albino individuals were used along with works that exhibited the changing structure regarding art. The selected albino works provide a powerful resource with the value they reach today beyond the limits of traditional beauty. The research chronology covers the past of genetic defects and the present when beautiful acceptances of art have been achieved.

Keywords: Anomaly, eugenics, albinism, degenerate art

Giriş

Sanatta estetik ideali, toplumsal gerçekliği, sanatı yahut tümüyle bireyi merkeze alan mizaçta eserler açığa çıkmıştır. Bu süreçler sanatçı için olağan deneyimler sağlarken insanlığın geçirdiği değişim ve gelişimini anlama açısından önemlidir. Genetik bilimi bu evrede güçlü bir çıkış noktasıdır. Çünkü normal kabullerin organizmadaki varlığını ideale ulaştırma çabası bilimin odağıdır. Doğuştan gelen kusurlar türün devamında doğal seçim yasasına ters düştüğü için toplumlarda öjenik olağan bir proje uzantısı haline gelmiştir. Genetik kusurla doğan bireyler kısırlaştırılmış, hayatı sonlandırılmış, deney koşullarında sınırlı bir yaşam sağlanmıştır ya da bazı toplumlarda da sirk hayvanı gibi sergilenmiştir. Öte yandan böylesi bir anlayışta ilerleyen insanlık tarihinde ilkel toplumların normal kavramına

³ **Statement (Thesis):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received - Turnitin, Rate: %15

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 04.01.2024-**Acceptance Date:** 20.02.2024-

Publication Date: 21.02.2024;

DOI: 10.29000/rumelide.1439786

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

yaklaşımını da bahsetmek gerekmektedir. Çünkü bu toplumlarda, rasyonel kabulleri zorlayan davranışlar, çağlar ötesine taşıdığı geleneklerle bugün bile devam etmektedir. Bilimin genetik anomali olarak ifade ettiği farklılıklar, ilkel toplumlarda ritüel aracı haline gelen bir nesneye, yaşamaması gereken bir ucubeye ya da özel güçleri olduğuna inanılan insanüstü bir kimliğe dönüşmüştür. Orta çağda genetik anomali, günahın bir bedeli olarak da görülmüştür. Mevcut genellemeler eşliğinde bu araştırmada amaç, genetik normal ve anomali hakkında, kültürel ve bilimsel süreçlerin referansıya, geçmişten bugüne nasıl sanatsal temaya dönüştüğünü sergilemektir.

Genetik literatürde 19. yüzyıldan günümüze devam eden araştırmalarda anomaliler yer almaktadır. Sosyolojik ve kültürel araştırma alanlarında ise anomaliler inanç bağlantılı ritüeller merkezindedir. Sanat tartışmalarında ve sanatçı temalarında mevcut literatürde araştırmalar oldukça kısıtlıdır. Bu nedenle günümüzde araştırmalarda ve sanat tartışmalarında toplumları anlama noktasında farklı disiplinlerin birlikteliği ile hedeflenen bu çalışma önemli bir konuma sahiptir. Araştırma, tarihsel süreçte genetik kusurlu bireylerin toplumlarda nasıl var oldukları hakkında örneklerden oluşan bir evrende incelenmiştir.

Araştırmada canlılarda genetik anomalilerin toplumsal bağlamda kültür ve bilim kapsamında neye maruz kaldıkları hakkında sorulara cevap aranmaktadır. Bu problem bünyesinde alan taraması gerçekleştirilmiştir. Sanat literatürü dışında olan kavramlarda, biyoloji ve tıp literatüründen destekleyici referanslar sağlanmıştır. Anomali sınırlarını tanımlayan cevaplar eşliğinde, toplumlarda genetik kusurlu bireylerin geçmişten bugüne yaşam süreçleri hakkında sosyolojik faktörler ele alınmıştır. Çalışma evreninde; normal ve anormal standartları, bedensel kusurların teşhir gelenekleri, anomali bedeninin sanatı kapsamında tartışmalara yer verilmiştir. Araştırmanın sanat ilgisi öncelikle anomalilerin sanatsal amaç taşımayan sergileme mekân ve koşulları, etnik toplumlara özgü davranışların, anomali bireyler yaşamına yansıyan örneklerle araştırmanın genel bağlantıları hakkında veriler sağlamıştır. Anomalilerin sanatsal anlatımla figüre dönüştüğü kareler, özellikle eser incelemeleri, araştırmanın asıl hedefini içermektedir. Böylece çalışmanın verileri işlenirken sistematik açıdan geçerli ve güvenilir sonuca ulaşmak mümkün hale gelecektir. Araştırmada farklı disiplinlerden yerli ve yabancı kaynaklar taranmıştır. Eser incelemelerinde subjektif yorumlardan ziyade referanslar eşliğinde verilerin sağladığı dayanaklar üzerine aktarılan ifadeler bulunmaktadır. Böylece bilimsel yayın etiği gözetilerek sanat alanına katkı sağlanması hedeflenmiştir. Toplumsal bağlamda anomali algılayışlarının farklı kullarlarında betimlenmesi, insani yönlerimize projektör olması ve bir sorumluluk içermesi açısından önemlidir.

Normal-Anormal Normları, Dejenere Sanat

Normal ve anormal sınırları, konuya özgü metodolojinin, kavramsal referans noktalarının çeşitliliği nedeniyle belirsiz ve kaotik potansiyel barındırmaktadır. Bu nedenle “disiplinlerarası yaklaşım, kavramsal iyileştirme için verimli bir zemin” sağlar (Ernst, 2006, s. 1). Matematiksel bir ifadeyle normal “ortalama durum, bir eğrinin bir teğetine değme noktasından çizilen dikme” anlamına gelir (Türk Dil Kurumu, t. y.). Bu noktada ölçülebilir bir eylemin sonucu olarak terimin standartlaştırılması, kural veya ilke olarak norma yönelen durumu açığa çıkarır. ‘Doğa’ terimi, bir şeyin özü veya yol gösterici ilkesi; maddi dünyanın bütünlüğü hatta hem zihinleri hem de bedenleri içeren yaratılışın bütünüdür. Victor Hilts’in de belirttiği gibi “norm ve normatif terimleri, hem normalin olağan veya istatistiksel olarak anlam ifadesi hem de ideal bir standart olarak -yönlendirici norm- anlamını” içermektedir (1973, s. 206-233). Normal kavramı, doğal kavramıyla evrensel iyiyi ve doğruyu tesis etme, içerme veya dışlamaya dayalı toplumsal hiyerarşiler oluşturma hedefini paylaşırken “19. yüzyılın ortalarında kurulan normal

fikrinin özünde ise ilerleme” kavramı vardır (Turner, 2006, s. 6). Bu evrede neyin normal neyin anormal olduğunu belirlemek, bu normu karşılamayanlara yönelik “ayrımı ortaya koymak için kullanılan bir sosyal yapı”dır (Kline, 2010, s. 520).

Modernizm sık sık normalliğin ideolojisini sorgularken, bazen de modern dünyaya yeni, yetenekli ve uygun biçimler yaratma olarak kendini gösterir. Maren Tova Linett’e göre bu üslupla dönemin egemen öjenik düşüncesi, iç içe geçmiştir (2017, s. 2). Modernizm, normalliği sorgularken, aşmaya çalıştığı varlık durumlarını temsil etmek için sakatlığı kullanır ve normatif olmayan-öjenik kendisini belirgin şekilde modern olarak gösterir (Linett, 2017, s. 3). Francis Galton öjeniyi Charles Darwin’in doğal seçimini manipüle etmenin bir yolu olarak görmektedir. “İlk amacı, çok sayıda insan vaktinden önce yok olmaya mahkûm olsa da onların ortaya çıkmasına izin vermek yerine, uygun olmayanların doğum oranını kontrol etmektir. İkinci amaç ise evlilikler ve çocukların sağlıklı yetiştirilmesi yoluyla verimliliğin artırılması ile ırkın iyileştirilmesidir. Öjeni, dünyaya uygun şekilde bakılabilecek sayıdan fazla birey getirmemek ve yalnızca en iyi soydan olanları dünyaya getirmek üzerinedir” (Galton, 1908, s. 322). Galton, insan yetiştirme rasyonel planlaması ve müdahalesi, istatistiksel olasılığa, kalıtım mekanizmalarının anlaşılmasına dayalı ‘seçimin’ insanlara uygulanması olarak öjeniyi ele almıştır. Uygulamada bu durum, bireylerin üremelerini yönetme; insanların üreme yaşamlarına, seçimlerine devlet ve uzmanların müdahalesi olarak hayata geçirilmiştir (Levine ve Bashford, 2010, s. 5). 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında milliyetçi hareketler, modern öjeni ile ilişkilendirilmiştir. İnsan ırkını iyileştirme bilimi olan öjeni, sosyal ilerleme, ulusal kalkınma ve ekonomik verimlilik kavramlarını kapsar. Nüfusların yozlaşmasını tehdit eden tüm ‘istenmeyen’ insan özelliklerini bir araya toplayan öjenistler; suçlu, yoksul ve engellileri de aynı görme eğilimindedirler (Davis, 1995, s. 37). Engelli insanların yaşamlarını temelden değiştiren bir dizi girişimde, Alman Nazi rejimiyle ilişkili olarak, fiziksel ve zihinsel engelli kişilerin zorla kısırlaştırılmasını veya yok edilmesini haklı çıkarmak için öjeni kullanılmıştır (Turner, 2006, s. 7).

Irkların ıslahı olarak hayata geçen öjeni anlayışının sanatla ilişkisi modern üsluba yönelik tavırda göze çarpmaktadır. Bu evrede Nazi Almanyası’nda iktidar, modern üslupla yorumlanan eserleri sanatta yozlaşma olarak değerlendirmiştir. Özellikle Adolf Hitler’in 1935’te yaptığı bir konuşmada geçen “Sanatın görevi bu değil. . . pislik uğruna pislğin içinde yuvarlanmak, insanı yalnızca çürümüş bir halde resmetmek, ahmakları anneliğin sembolleri olarak çizmek veya deforme olmuş aptalları erkeksi gücün temsilcileri olarak sunmak” sözleri bu tepkiyi oldukça net ortaya koymaktadır (Farago, 2014, s. 25). Modern Sanat’ta betimlenenin, Nazi ideolojisinde üstün ırk anlayışına ters düştüğü tüm yönüyle açıktır. Sanat, deforme edilmiş görüntüleriyle toplumu buhrana, kaygıya yönelttiği ve sanatın dejenere olduğu yorumları ile müdahaleye açık hale gelmiştir. Dejenerasyon, modern anlamıyla, 19. yüzyılın ikinci yarısında ‘normal’den ayrılanların durumunu tanımlamak için kullanılan tıbbi bir terimdir (Mosse, 1991, s. 26). Bu terimin Modern Sanat’a yansması yozlaşma olarak karşılık bulmuştur. Temel dayanak olarak yapıtlar “Alman duygularına hakaret eden, doğal biçimi yok eden, karıştıran, sadece el ve sanat becerisinin yokluğunu ortaya koyan” şeklinde yorumlanmıştır (Barron, 1991, s. 19). Gazete ve radyolar, Adolf Hitler’in bir konuşması da dahil olmak üzere planlanan sergi açılış etkinlikleri hakkında kapsamlı haberler içermektedir ve çoğunda da modern sanat, sanatçılar, sanat tacirleri, galeri sahipleri, müze müdürleri ve eleştirmenler kınanmıştır (Guenther, 1991, s. 33).

Reich Güzel Sanatlar Odası Başkanı Adolf Ziegler liderliğindeki bir komisyon, Almanya’daki en önemli 32 modern sanat koleksiyonunu (Essen’deki Folkwang Müzesi, Wallraf-Richartz Müzesi dahil) ziyaret etmiştir. Köln’deki müzeden, Mannheim’daki Städtische Kunsthalle ve Münih’teki Städtische Galerie’sinden olan yüzlerce esere, üstünkörü bir incelemenin ardından ve çoğunlukla keyfi olarak el

konulmuştur. Komisyonun ‘yozlaşmış’ sanattan ne kastedildiği konusunda net bir kriteri olmadığından, 1905’ten başlayarak modern sanatta; Alman İzlenimciliği, Dadaizm, Konstrüktivizm, Bauhaus, Soyut Sanat, Yeni Nesnellik, Sürrealizm, Kübizm, Fovizm, Fütürizm, Ekspresyonizm gibi sanat akımları saldırıların özel hedefi olmuştur. 19 Temmuz 1937’de Ziegler, ‘Dejenere Sanat’ (Entartete Kunst) sergi açılış konuşmasında bir araya getirilen eserlerin nasıl yorumlanacağı konusunda hiçbir şüpheye yer bırakmamıştır. “Almanya’nın tamamından çok sayıda müzenin Alman halkının birikiminden satın aldığı ve sanat olarak sergilediği eserlerin çok küçük bir kısmını kapsayan bir serginin içinde buluyoruz kendimizi. Etrafımızda bu çılgın, küstah, beceriksiz ve yozlaşmış yaratıkları görüyoruz. Bu gösterinin sunduğu şeyler hepimizi şok ediyor ve tiksindiriyor” (akt. Schuster, 1987, s. 217).

Nazi iktidarı, modern sanatı ‘hastalıklı’ olarak görürken Tobin Siebers, “Hitler, Modigliani, Klee, Chagall’ın resimlerini sakatların ve aptalların ‘aşağı ırklara’ mensup kişilerin tasvirleri olarak görürken, dünyanın geri kalanının ise eserlere, modern sanatın başyapıtları olarak saygı duyduğunu” ifade etmiştir (2009, s. 10). Diğer taraftan Paul Schultze-Naumburg’un 1928’de yayınlanan sözde bilimsel broşürü ‘Kunst und Race’de (Sanat ve ırk) sanata uyguladığı ‘hastalıklı’ terimiyle modern sanatı, ‘ırksal olarak aşağılık’ ile eşanlamlı saymıştır. Schultze-Naumburg’un, Ekspresyonist portre eserleri hasta ve geri zekâlı bireylerin fotoğraflarıyla beraber çarpık karşılaştırmalarını konu almaktadır (Görsel 1). Sorumsuz bir kültürel elit tarafından sürdürüldüğü iddia edilen modernizmin, Alman halkının kafasını karıştırmak için hesaplanan gözle görülür bir sahtekarlık olduğu ve bu maskenin düşürülmesi gerektiği mevcut otoritenin çabasıdır. Modernistlerin Avrupalı olmayan kültürlerin ilkel sanatına, spontane çocuk çizimlerine ve akıl hastalarının fantezilerine olan ilgisi, Nazi iktidarına antimodernist propaganda için geniş ve verimli bir alan sunmuştur. Böylece otorite, akademik gelenekten herhangi bir sapmayı ‘çılgın bir canavar’ olarak reddetmiştir. Adolf Hitler, ‘Büyük Alman Sanatı Sergisi’ için inşa edilen Alman Sanatı Evi’nde yaptığı açılış konuşmasında, “Geniş ve sağlıklı halk kitlelerinin neşeli, içten onayına dayanamayan, kendi çıkarlarını düşünen küçük zümrelere dayanan sanat, halkın sağlam içgüdüsünü memnuniyetle onaylamak yerine şaşırtmayı amaçlıyor” sözleriyle vurgulamıştır (akt. Lüttichau, 1991, s. 47).

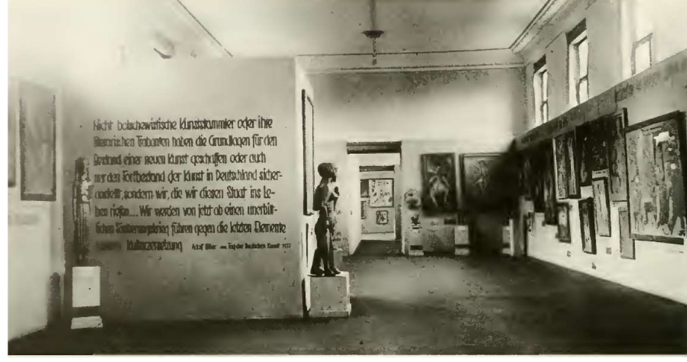

Görsel 1. Karl Schmidt Rottluff ve Amedeo Modigliani’nin “dejenere” olarak görülen eserleri (solda) ile Paul Schultze Naumburg’un deforme yüz fotoğrafları (sağda), Kunst und Rasse, 1928 (Barron, 1991, s. 12-13).

Serginin düzeni büyük ölçüde Adolf Ziegler, Wolfgang Willnch ve Walter Hansen tarafından planlanmış, özel bir sunum biçimiyle karakterize edilmiştir (Görsel 2). Sergideki izlenimlerini Christoph Zuschlag, şu sözleriyle açıklamaktadır:

“Nispeten dar olan odalarda duvarlar tek başına çuvalla kaplı kafes yapılar inşa edilmişti. Resimler bölmelere yapılandırılmış, yazılar ise çuval bezi üzerine yazılmıştı. Resimler birbirine yakın

olarak, genellikle üst üste iki sıra halinde asılıydı. Bölmelerin hemen üzerinde yer alan pencereler ve odaların darlığı sergilenen eserlerin görülmesini zorlaştırmaktaydı. Çok sayıda yazı, serginin propaganda amacına hizmet ediyor gibi görünmekteydi. Yol gösterici ilkeler, tek tek odalarda veya duvarların bir bölümünde büyük harflerle yazılıyken, bazı bireysel eserlerin üzerine özel başlıklar ekliydi. Çoğu eserde olduğu gibi satın alma fiyatı belirtilmişse söz konusu eserin üzerine ‘Alman emekçi halkının vergileriyle ödenmiştir’ mesajını içeren büyük bir kırmızı etiket yapıştırılmıştı” (1991, s. 87-88).

Görsel 2. Oda 3. Entartete Kunst, Munich, 1937 (Zuschlag, 1991, s. 88).

Modern sanat için ‘yozlaşma’ eleştirisi, bu anlayışın entelektüel boyutlarını sorgulama amacı taşımaktadır. Jörn Merkert’e göre Nazi otoritesinin modernizm hakkındaki görüşü “sanat biçimlerini radikal ve yıkıcı bir şekilde yeniden tanımlamakla kalmayan, aynı zamanda bireyi gerçekliği deneyimlemek için bir standart referans noktası olarak kullanan, dünya için yeni bir liberal plan kuran” şeklindedir (1987, s. 10). Her şeyden önce ifadeyi sanatsal özgürlükte ve üslup çeşitliliğinde bulan bu aşırı öznel tutum, konformist bir ‘blok topluluk’ hedefiyle bağdaştırılmadığı için direnilmelidir. Nazi otorite için, dünyayı yeniden biçimlendirmeye yönelik modernist hareketin görselleştirdiği insanlık imgeleri, radikallikleri ve belirsizlikleri rahatsız edicidir. Bu hal, ‘Yahudi-Bolşevik yıkıcı iradenin’ ürünü olan bir kaos durumunun ifadesinden başka bir şey değildir. Bu iradeyi yenmek, düzenin gözle görülür bir işareti olarak eski açıklığına ulaştıran ya da belirsizliği yeniden keşfeden bir sanat yaratmakla mümkündür (Zuschlag, 1991, s. 89).

Ucube Gösteriler

Deforme olmuş, sakat veya başka bir şekilde anormal bedenler tarih boyunca çeşitli yorumlara ve tepkilere tabi olmuştur. Bunlar; kehanet, mucize, günah ziyaretleri, ucubelik, merak, alay, utanç, merhamet duygusu hatta kurumsallaşma ve hayırseverlik konularıdır. Farklı toplumların normal ve patolojik olanı nasıl kavramsallaştırdığı, bu fikirlerin güç ve otorite sistemlerini destekleyici fizyolojik sapmayı damgalamak için nasıl kullandığı, sosyal tıp tarihçilerinin ve beden tarihi incelemelerinin odağıdır. Erving Goffman ‘Stigma’ (Damga) terimini “son derece itibarsızlaştırıcı bir nitelik” olarak ifade etmektedir (1963, s. 3). Araştırmalar, bedensel göstergelerin bir yurttaşlık veya dışlama aracı olarak görüldüğü sayısız yolu ortaya çıkarmıştır. Sosyal, dini ve etnik farklılıkları ifade etmek ve inandırıcı kılmak için Erken Modern Dönemde günah ile şekil bozukluğu, fiziksel anormallik arasındaki ilişkiler din ve ahlak tarihçileri tarafından incelenirken, ‘canavar’ doğum algıları üzerine çok sayıda araştırma yapılmıştır (Turner, 2006, s. 1). Bu evrede anomali bireyin yaşamının en önemli değişken trafiğini belirleyen damgalanmış canavarlık ile geçecek bir süreç açığa çıkmaktadır.

Canavarların bilimi olan teratoloji⁴ neredeyse kültürümüzün kendisi kadar eskidir ve canavarların incelenmesi sonucunda canavar doğumları alamet veya kehanetler olarak gören kendine özgü bilgiyi üretmiştir. Modernitenin gerilimlerine yanıt olarak, olağanüstü bedenleri yorumlamaya yönelik düşünce dünyevi ve rasyonel olana kaymakla kalmayıp, ucube şovu bayrağı altında kurumsallaşan genişleyen pazarda daha önce hiç olmadığı kadar gelişmiştir. Özellikle Viktorya dönemi Amerika'sında ucubelerin sergilenmesi, 'kollektif izleme' eyleminde parçalanmış bir yönetimi birbirine bağlayan kamusal ritüele dönüşmüştür (Thomson, 1996, s. 4). Amerika'nın tartışmasız en yoğun modernleşme döneminin sosyal, ekonomik, politik ve ideolojik yapıları incelenirken, önce Viktorya döneminde Amerika'nın ünlü ucubelerini yaratan teşhir gelenekleri keşfedilmelidir. İnsan tuhafıklarının tavernalarda sergileyen ve kiralık salonlarda nispeten saygın performanslarıyla ilk gezici canavar tüccarları, 19. yüzyılın ortalarında ucuz müzelerde daha sonra yarı sirk yan gösterilerinde, panayirlarda ve eğlence parklarında kurumsallaşmış, kalıcı ucube sergilerine dönüşmüştür. Devam eden yıllarda, sayısız on sentlik müzeyi başlatan Phineas Taylor Barnum'un 1841'de satın alıp yeniden canlandırdığı Amerikan Müzesi, önemlidir. 19. yüzyıl başına kadar, Amerikalıların her sınıfına gösterileri sunan ucuz müzeler çoğalmıştır (Görsel 3 sol). İnsan ucubeler, müzelerin antika salonlarında ve konferans salonlarında ayrıca yan gösterilerin sahne ve platformlarında yer almıştır (Thomson, 1996, s. 5). Şişman kadınlara, yaşayan iskeletlere, yerlilere, albinolara, sakallı kadınlara, siyam ikizlerine, kolsuz-bacaksız mucizelere, devlere, cüce üçüzlere, hermafroditlere, benekli çocuklara ve çok daha fazlası olan, merak uyandıran, şaşırtıcı bir dizi bedensel mucize müzelerine toplanmıştır (Görsel 3 orta ve sağ).

Görsel 3. Amerikan Müzesi Resimli Rehber Kitabı Kapağı, 1850 (Solda); 241 cm boyuyla, Barnum Amerikan Müzesinde çalışan Anna Haining Bates (Ortada); Barnum Amerikan Müzesinde çalışan siyam ikizler, Chang Bunker ve Eng Bunker (Sağda)

Anomali bireylerin egzotik, mistik, otantik hikayelerle ilgi çekici hale getirilmesi, gerçekliği olmayan bir kimlikle anlatılması gösterilerin önemli bir parçasıdır. Organizatörler izleyicilere sergilenen kişinin, dünyanın en karanlık Afrika'sının gizemli bir bölgesinden, vahşi doğasından, coğrafi menşeinin ise çoğunlukla Batı dışından olduğunu aktarmaktadır. Sadece Kızılderili köyleri veya vahşi Batı'nın Amerika yerlileri hikayelerin konusunda yer almaktadır. Böylece hikayeler, toplumdaki ucubelerin yaşamı ve gelenekleri hakkında belirli veya kasıtlı olarak çarpıtılmış bilgilerle donatılmıştır. Örneğin bir kâşifin, albino bireyi kurban edileceği kabileden kurtarışı, bir fedakârlık temsildir (Bogdan, 1996, s. 28). Özellikle anomali bireylerin teşhir gelenekleri açısından bakıldığında, tamamıyla toplumun izleme merakı üzerine inşa edilen maksat oldukça açıktır. Öte yandan sanatçı eserlerinde de gerçek anomaliler, mitolojide var olan melez ve-veya fantastik figürler çağlar boyu konu olarak yansıtılmıştır (Semonin, 1996, s. 77). Örneğin Valdimar Jóhannsson, 2021 yapımı 'Kuzu' filminde mitolojik ve melez kavramını işlemektedir. Yazar Derya Aysun Cancan, makalesinde bu eseri "Film mitolojinin dışına taşarak biyolojik

⁴ Terata; Yunanca 'canavar, mucize' anlamındadır. Doğuştan gelen kusuru ifade eder.

bir dönüşümün ya da genetik bir yapı bozukluğunun niteliklerini sorguladır gibidir” şeklinde ifade etmiştir (2023, s. 900).

Albinizm ve Albino Eserler

Bedensel farklılık açısından albinizm⁵ doğada canlı türlerin çoğunda rastlanan bir durumdur. Bireylerde meydana gelen “melanin pigment sistemindeki genetik bozukluktan” dolayı oluşan albinizm (Robins, 2005, s. 137), tıbbi açıdan “melanositlerin, normal sayı, yapı ve dağılımında doğuştan pigment üretiminin olmaması veya azalması” ile karakterize edilir (Sybert, 2017, s. 209). “Cildi, gözü ve saç etkileyen biyogenetik bozukluk” doğadaki tüm bireyler arasında belirgin ayırt edilebilir görünüm sergilemektedir (Li, 2007, s. 934). Klinik görünümde hastalarda “ten, saç ve vücut kıllarında çok açık renk, retinada solukluk, iriste ise yarı saydam olması” gibi normalden sapmalar vardır (Kaloustian ve Kurban, 1979, s. 65). Derileri güneşe duyarlıdır ve “bronzlaşmaz, gözleri ise genellikle ışığa duyarlıdır, birçoğunun görme sorunu” vardır (Blachford, 2002, s. 44). Tüm canlı türlerini kapsayacak biçimde albino bireylerin yaşam süre/çleri oldukça kritiktir. Tıbbi anlamda albinizm açıklamaları öncülünde bu bölümde ele alınacak olan sanat eserleri, görsel bir belge olması açısından albino bireylerin toplumlarda yer aldığı konumu anlama noktasında önemlidir.

Batı'nın sanat başta olmak üzere pek çok unsuru kullanarak yürüttüğü faaliyetlerle sömürgecilik anlayışını meşrulaştırdığı görüşü postkolonyalizmin temel düşüncesidir.

İktidar sistemleri tarafından kötüye kullanılabilen ten rengine ve yüz şekline odaklanan ırkçılık bir dizi olumsuz sosyal yapının sonucudur. Böylesi tutumlar nedeniyle kültüre ve kişiye özgü önem kazanan albinizm gibi tıbbi durumlar, beden dış belirtileriyle çağının kurbanı olabilir (Janes, 2007, s. 9). Çağın içinde barındırdığı sömürgecilikle ilgili olarak albino birey görsel bir yanılsama sağlar. Çünkü albino bireyin beyazlığı sömürgeci ile aynı olarak algılanır bu da medeniyeti ima eden bir işarettir. Charles Martin'e göre “sömürgeci arzusunun, sömürgeleştirilmiş halkın geleneklerini ve kültürünü ortadan kaldırarak, onların yerine beyazlatılmış bir yurttaş ortaya koyarak somutlaştırır” (Martin, 2002, s. 6). Yasemin Taşkın, sömürgecilik faaliyetlerinin meşrulaştırılması adına sanatın araç olarak kullanıldığını ifade etmektedir (2023, s. 788). İberya ve Latin Amerika'da, ilk sömürge temaslarını takip eden yıllarla birlikte yerel ve İspanyol sanatçılar tarafından üretilen eserlere imgelerin kalıcı etkisi yansımıştır. Avrupa'nın Hint, Afrika ve Asya toplumlarıyla olan etkileşiminden ilham alan resimler, görsel kültürde yankı bulmuştur (Patton, 2016, s. 8). 18. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenen eserlerde görülen albino kategorisi, açıkça siyah atalarla ilişkilidir (Katzew, 2016, s. 170). Miguel Cabrera'nın otuz tablodan oluşan seriden biri olan “İspanyol ve Morisca'dan Albino Kız” (1763, De Español y Morisca, Albina) adlı tablosunda, gösterişli kıyafetiyle Moriska⁶ kadın ve toplumun sınıf, meslek belirteçlerini kıyafetlerinde taşıyan İspanyol erkeğin bulunduğu kompozisyonda çiftin albino doğan çocuğu tasvirlenmiştir (Görsel 4) (Katzew, 2016, s. 170). Görsel açıdan ayrıntılarda yer alan kıyafet unsurları, toplumda bireylerin hiyerarşisini gösterir. Özellikle albino çocuk, İspanya koloni toplumunda ırklar arasında geçişi, yer aldığı konum nedeniyle ortaya koymaktadır. Eser, ılımlı bir yanılsama ile sanatçının toplumdaki sömürge sistemini açığa çıkardığı bir anlatıma sahiptir.

⁵ Albinizm, antik çağa uzanan bir geçmişi vardır. Albino terimi latince ‘albus’ yani beyaz, anlamına gelir. 17. yüzyılda Afrika'nın batı kıyısında bazı 'beyaz' siyahileri gören Portekizli kâşif Balthazer Tellez tarafından türetilmiş bir kelimedir (Robins, 2005, s. 137).

⁶ Moriska terimi, İspanyol ile melezin karışımını ifade eder.

Görsel 4. Miguel Cabrera, 6. İspanyol ve Morisca'dan Albino Kız, 1763, yağlıboya, (Katzew, 2016, s. 153)

İnsan standardizasyonunun tarihi 19. yüzyılın ortalarında istatistiğin ortaya çıkışına ve özellikle de günümüzde geçerli olan ortalama insan ve vücut kitle indeksi kavramlarını geliştiren Adolphe Quetelet'in (1796-1874) çalışmalarına kadar uzanır (Liebelt, 2019, s. 3). Bilimde istatistik olarak ele alınan insan, normal referansında önemli görülse de bireysel farklılıkları gerçeklik ilgisinde araştıran sanatın referansı farklıdır. 19. yüzyılda kusurlu bedenlerin temsillerine öncelik veren modern sanat, insan farklılığına ve kusuruna yönelerek estetik güzellik duygusunu daha ham bir anlayışa çevirmiştir. Öyle ki bu söylemler kısa sürede toplumun geneline nüfuz eder. Bahçedeki bir papatya fotoğrafı, kirli bir sokakta uçuşan bir çöp fotoğrafından daha az gerçek görülmüştür. Tobin Siebers, "Mevcut beden teorisinin ana kavramlarının çoğuna yakından bakıldığında; melezlik, heterojenlik ve farklılığın, daha gerçek denilebilecek şeye yönelik bir arzunun gizemi"ni ortaya çıkardığını ifade etmiştir (2011, s. 67). Sanatta genetik anomaliler tema olarak çalışılırken duruma örnek teşkil edecek olan albino bireylerin sanatta var olan tasvirleri, sanat araştırmalarında mevcut gerçeklik içinde farklı bir deneyim sunmaktadır. Antoinette Kelly, genetik bozukluğu olan genç bir kızın bu hassas portresinde albinizmin temel özelliklerini yakalamıştır (Görsel 5). Kızın beyaz saçları, taşıdığı tavşanların beyaz tüyleri, soluk teni, melanin pigmenti üretimini sınırlayan genetik bir bozukluğun sonucudur. Figürün aşağı bakışı, gelişimi anormal olan retina ile ilişkili görme bozukluğunu yansıtmaktadır ve bu da ışığa duyarlılık, bazen de körlükle sonuçlanan bir durumdur (Mackowiak, 2019, s. 189). Eserde albino bireyin yaşamına genetik bozukluğun yansımaları oldukça açık bir şekilde betimlenmiştir. Bu bağlamda eser, tıbbi literatürde albinizm özelliği taşıyan bireylerin genel karakteristik yönlerini somutlaştırmaktadır.

Görsel 5. Antoinette Kelly, *Albinolar, yağlıboya, 2017, (Mackowiak, 2019, s. 189)*

Claudia Liebelt, “Güzellik normlarının üretilmesine ilişkin, olağanüstü bedenlerin ‘alternatif’ güzellik biçimleri temsiliyle bağlantılı” olarak albinotik bedeni çerçevelemenin göz kamaştırıcı ve olağanüstü güzelliğiyle değerli bir estetik nitelik olarak yeniden kodlandığını ifade etmektedir (2019, s. 11). Öte yandan Dominic Janes, albino bireylerin “ırksallaştırılmış düşünce ve eylem biçimlerine karşı derinden duyarlı hale gelmiş toplumlarda yaşamın ikilemlerinin yürüyen cisimleri haline geldiklerini” söyler (2007, s. 8). Shaun Ross gibi albinizm tanısı olan modeller, moda-güzellik endüstrisi için de bir fırsat oluşturacak şekilde böylesi damgalanmayı aşmaya yönelik bir başarı öyküsü taşımaktadır (Görsel 6). “Albinizm damgasını ‘alternatif güzellik’ olarak temsil ederek” 21. yüzyılın sanatta estetik ideal tanısına gerçekçi bir adım sağlamıştır (Liebelt, 2019, s. 11). İki erkek modeli gösteren bu görüntüde sağda Senegalli Papis Loveday, siyah bir ceketle; solda Afro-Amerikalı Shaun Ross, beyaz bir gömlekle soluk, hipopigmente cildi, beyaz saçlarıyla çerçevelenmiştir. “Her ikisi de koyu-açık ten ve saç, siyah-beyaz giysiler arasında kontrastla oynuyor, aynı zamanda da ırkçı ikiliğin potansiyel ihlalini sergiliyor” (Hohl ve Krings, 2019, s. 75). Janes, bu anlamda “albino bedenin ırkçı varsayımlara meydan okuyacak bir araç olma potansiyelinde güçlendiğini” ileri sürmektedir (2007, s. 9). Bu temsiller, albinotik bedenleri olağanüstü olarak farklılaştırmanın yanı sıra, moda endüstrisiyle ‘albino modelleri’ sanatsal gücün keskin güzelliğine sahip olarak sunmuştur. Albino bedenlerin insanlık tarihi boyunca temsiline yönelik pek çok örnek bulunmaktadır. Ancak bu evrende seçilen üç eser, kültürlerin ve toplumların asırlar boyunca inanç, ırk, ritüel, bilim gibi değişkenler arasında maruz kaldığı durumun etkilerini açıkça yansıtmaktadır. Bu nedenle temel alınan kritik, belirgin bir ayrıcalığa sahiptir. Standart normlarının dışında olan bireylere sanatın projektör olması ve albino bireylerin çağlar arası değişen durumunun eserlerle de açığa çıkarılması önemli bir adımdır.

Görsel 6. *Papis Loveday* (sağda), *Shaun Ross* (solda), *CHAOS Magazine*'in 2011 tarihli bir moda başyazısından fotoğraf (Hohl ve Krings, 2019, s. 77)

Sonuç

Kalıtım tüm canlıların türe özgü fizyolojik bağlantısını taşıyan özellikler bütünü temsil eder. Ancak araştırma da göstermektedir ki her birey genetik açıdan normatif değere ulaşmamıştır. Bu durum tüm canlı türlerin hayatta kalma sürecini etkilemektedir. Bilimsel gelişmelerle genetik biliminin sağladığı veriler, toplumlarda ideal bir ırk oluşturma çabasını artırmış ve böylece toplumların amaçları arasında önem kazanmıştır. Öjeni ile devletlerin kültürel ve siyasi politikaları, bireylerin yaşama sınırlarını ihlale kadar götüren sonuçlarla kusurlu bireyleri karşı karşıya bırakmıştır. Almanya bu konuda en belirgin örnektir. Genetik biliminde öncü çalışmaları ile Almanya, toplum inşa çabasını temel alan üstün bir ırk tasarımıyla özellikle doğal seçilimi yorumlayarak, anomali bireyleri hedef almıştır. Aslında durum bireyin salt biyolojik norma uygunluğundan ibaret olmayıp, mental ve sosyal normların sınırlarında bireylere ulaşmayı hedefleyen bir toplum inşa programıdır. Öte yandan Modern sanatçı, bireyi merkeze alan eserleri ile var olurken Nazi toplumunun hedefi haline gelen eserleri, propaganda amacına dönüşecek kadar aşığılanmıştır. Eserler, güzellik bilimi sınırlarını aşan bir mizaca dönüşürken, deforme gerçekliği inkâr edilmeli, yok edilmelidir çünkü Modern sanat toplum için buhrana teşvik eden bir konumdadır. Yapıtların maruz kaldığı durum, dünya genelinde büyük bir yankı uyandırmıştır. Ancak büyük kitlelere ulaşan sergilerde yüzlerce sanatçının eseriyle alay edilmiş ve Nazi ideolojisinin propagandasına bir araç haline gelmiştir. Toplumda ve sanatta anormal bedenlerin varlığını görmek istemeyen iktidar, gerçekliği bir ütopyada aramıştır.

Viktorya dönemi Amerika toplumunda kusurlu bireylerin ise bedenleri sergilenmeye, hikayelerle, öykülerle dikkat çekici hale getirilmeye bir nevi sömürülmeye başlamıştır. Çünkü toplumda böylesi türde yaratıklar ucuz merakları beslemektedir. Gösterileri izlemeye gelen insanlarda artan ilgi, müze ve sergi mekânlarını doldururken, bedenleri ile kusurlu bireyler ucube ya da mucize olarak varsayılmaya başlamıştır. Barnum müzesinde sürekli çalışan anomali bireylerin toplum içinde ama ironik biçimde toplum dışı varlık olarak izleme aracına dönüşmesi düşündürücüdür. Aslında bu evrede orijini olan toplumda bile dışlanan kusurlu bireylerin teşhir geleneklerini avantaja çevirmesi, insani kabulleri zorlasa da dönem ve koşullar açısından hayatta kalma, türünü devam ettirme formülü olarak anlamlıdır. Yerli toplumun sömürge toplumu ile karşılaşması sonucunda 'ötekinin de ötekisi olan kusurlu bireyin yaşamı' insani açıdan tartışmalıdır. Koloni toplumların sözde değer atfettiği bu birlikteliğe şahit olduğumuz Casta ressamı Miguel Cabrera'nın eseri ilk bakışta sempatik bir sahne ile karşılar. Figürlerin bedenleri elit ve medeni toplumun sınıf farkını yansıttığı kıyafetlerle süslenerek yerli ırka, örtülü bir

asimile uygulanmıştır. Ötekinin kusurlu doğan Albino çocuğu, elit topluma (beyaz ırka) benzetilerek toplumsal değişim ideali, bu sahnede tamamlanmıştır.

19. yüzyıl ortalarında albino bireylerin farklılıklarına yönelen salt sanat anlayışı, devamındaki yüzyılda Antoinette Kelly eseriyle empati örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Eseri, plastik değerlerin ötesinde sosyal bir ödev niteliğinde olduğunu ifade etmek yerindedir. Çünkü eserde albino bireyin yaşamında bedensel duyarlılığına bağlı yaşadığı çevresel dezavantajları, gözlerinde yansıtılmıştır. Tıbben albinizm tanısının karakteristik özellikleri ile tasvirlenen portre, belki de sanatçı duyarlılığı ile toplumdan beklenen duruma ayna olmaktadır. Shaun Ross ise albinizmin sanatta 21. yüzyıl algılayışının estetik olarak farklılığın, ayırt edilebilirliğin, zıtlıkların birlikteliğinin en güçlü örneği olması açısından seçkin bir konuma ulaşmıştır. Gerçeklięin ötesinde bir güzelliğin kusurla var olması, Ross'un yaşayan bir eser olarak varlığının kabulü anlamındadır.

Kaynakça

- Barnum, P. T. (2023, Kasım 29). *Barnum's American museum*. The lost museum archive: <https://lostmuseum.cuny.edu/archive/american-museum-illustrated-guide-book> adresinden alındı
- Barron, S. (1991). 1937 Modern art and politics in prewar Germany. S. Barron içinde, *Degenerate art: The fate of the avant-garde in Nazi Germany* (s. 9-24). Los Angeles Country Museum of Art, Harry N. Abrams.
- Bates, A. H. (2023, Kasım 29). *Anna Haining Bates*. Wikipedia: https://en.wikipedia.org/wiki/Anna_Haining_Bates adresinden alındı
- Blachford, S. L. (2002). *The gale encyclopedia of genetic disorders*. United States of America: Gale Group.
- Bogdan, R. (1996). The social construction of freaks. R. G. Thomson içinde, *Freakery-cultural spectacles of the extraordinary body* (s. 23-37). New York University Press.
- Bunker, C., & Bunker, E. (2023, Kasım 29). *Chang and Eng Bunker*. Wikipedia: https://en.wikipedia.org/wiki/Chang_and_Eng_Bunker adresinden alındı
- Cancan, D. A. (2023, Ağustos 21). Valdimar Jóhannsson'nın Lamb/Kuzu filminin teolojik, mitolojik ve bilimsel yönlerinin plastik sanatlar kökeninde incelenmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*(35), s. 887-906. doi:<https://doi.org/10.29000/rumelide.1346236>
- Davis, L. (1995). *Enforcing normalcy: Disability, deafness and the body*. Verso.
- Ernst, W. (2006). The normal and the abnormal reflections on norms and normativity. W. Ernst içinde, *Histories of the normal and the abnormal social and cultural histories of norms and normativity* (s. 1-25). Routledge.
- Farago, J. (2014, March 13). Degenerate art: The attack on modern art in Nazi Germany, 1937 review – What Hitler dismissed as 'filth'. *The Guardian*.
- Galton, F. (1908). *Memories of my life*. Methuen.
- Goffman, E. (1963). *Stigma: Notes on the management of spoiled identity*. Prentice-Hall, Inc.
- Guenther, P. (1991). Three days in Munich, July 1937. S. Barron içinde, *Degenerate art: The fate of the avant-garde in Nazi Germany* (s. 33-44). Los Angeles Country Museum of Art, Harry N. Abrams.
- Hilts, V. (1973). Statistics and social science. R. Giere, & R. Westfall içinde, *In foundations of scientific method: The nineteenth century* (s. 206-233). Indiana University Press.
- Hohl, C., & Krings, M. (2019). Extraordinarily white: The de/spectacularization of the albinotic body and the normalization of its audience. S. B. Claudia Liebelt içinde, *Beauty and the norm: Debating standardization in bodily appearance* (s. 75-103). Palgrave Macmillan.

- Janes, D. (2007). Introduction: back to the future of the body. D. Janes içinde, *Back to the future of the body* (s. 1-16). Cambridge Scholars Publishing.
- Kaloustian, V. M., & Kurban, A. K. (1979). *Genetic diseases of the skin*. Springer-Verlag Berlin Heidelberg.
- Katzew, I. (2016). White or black? Albinism and spotted blacks in the eighteenth-century Atlantic world. P. A. Patton içinde, *Envisioning others, race, color, and the visual in Iberia and Latin America* (s. 142-186). Koninklijke Brill.
- Kline, W. (2010). Eugenics in the United States. A. Bashford, & P. Levine içinde, *The oxford handbook of the history of eugenics* (s. 511-522). Oxford University Press.
- Levine, P., & Bashford, A. (2010). Introduction: Eugenics and the modern world. A. Bashford, & P. Levine içinde, *The oxford handbook of the history of eugenics* (s. 3-26). Oxford University Press.
- Li, W. (2007). Genetics of intracellular traffic jams: Multi-organellar defects. H.-W. Deng, H. Shen, Y.-J. Liu, & H. Hu içinde, *Current topics in human genetics studies in complex diseases* (s. 929-944). World Scientific.
- Liebelt, C. (2019). Beauty and the norm: An introduction. S. B. Claudia Liebelt içinde, *Beauty and the norm, debating standardization in bodily appearance* (s. 1-22). Palgrave Macmillan.
- Linett, M. T. (2017). *Physical disability in transatlantic modernist literature*. University of Michigan Press.
- Lüttichau, M. A. (1991). Entartete kunst, Munich 1937 a reconstruction. S. Barron içinde, *Degenerate art: The fate of the avant-garde in Nazi Germany* (s. 45-82). Los angeles Country Museum of Art, Harry N. Abrams.
- Mackowiak, P. A. (2019). *Patients as art, forty thousand years of medical history in drawings, paintings and sculpture*. Oxford University Press.
- Martin, C. D. (2002). *The white African American body: A cultural and literary exploration*. Rutgers University Press.
- Merkert, J. (1987). Der auftrag heisst gegenwart. A. Kruszynski içinde, *Museum der gegenwart, kunst in öffentlichen sammlungen bis 1937 : 1937, Europa vor dem 2. weltkrieg* (s. 10). Kunstsammlung Nordrhein-Westfalen.
- Mosse, G. L. (1991). Beauty without sensuality/The exhibition entartete kunst. S. Barron içinde, *Degenerate art: The fate of the avant-garde in Nazi Germany* (s. 25-32). Los Angeles County Museum of Art, Harry N. Abrams.
- Patton, P. A. (2016). Introduction: Race, color and the visual in Iberia and Latin America. P. A. Patton içinde, *Envisioning others: Race, color and the visual in Iberia and Latin America* (s. 1-17). Koninklijke Brill.
- Robins, A. H. (2005). *Biological perspectives on human pigmentation*. Cambridge University Press.
- Schuster, P. K. (1987). Adolf Ziegler'in entertete kunst sergi açılış konuşması. *Nationalsozialismus und entartete kunst. die kunstsatdt münchen 1937* (s. 217). içinde Prestel-Verlag.
- Semonin, P. (1996). Monsters in the marketplace: The exhibition of human oddities in early modern England. R. G. Thomson içinde, *Freakery-cultural spectacles of the extraordinary body* (s. 69-81). New York Universty Press.
- Siebers, T. (2009). *Zerbrochene schönheit: essays über kunst, ästhetik und behinderung*. Transcript Verlag.
- Siebers, T. (2011). *Disability theory*. The University of Michigan Press.
- Sybert, V. P. (2017). *Genetic skin Disorders*. Oxford University Press.
- Taşkın, Y. (2023, 23 Ekim). Oryantalizm, postkolonyalizm ve Amerikan barış gönüllüleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*(Ö13), s. 771-789. doi: <https://doi.org/10.29000/rumelide.1379220>

- Thomson, R. G. (1996). Introduction: From wonder to error- A genealogy of freak discourse 1. R. G. Thomson içinde, *Freakery-Cultural spectacles of the extraordinary body* (s. 1-22). New York University Press.
- Turner, D. M. (2006). Introduction: Approaching anomalous bodies. D. M. Turner, & K. Stagg içinde, *Social histories of disability* (s. 1-16). Routledge.
- Türk Dil Kurumu. (t.y.). Normal. İçinde Güncel Türkçe Sözlük. Eriřim tarihi: Ocak 1, 2024, <https://sozluk.gov.tr/>
- Zuschlag, C. (1991). An educational exhibition the precursors of entartete kunst and its individual venues. S. Barron içinde, *Degenerate art: The fate of the avant-garde in Nazi Germany* (s. 83-104). Los Angeles Country Museum of Art, Harry N. Abrams.